fahs

NUMMER 3 * SEPTEMBER 1988 * 2. ÅRG.

Antallet af medlemmer i Frederiksborg Amts Historiske Samfund har været støt stigende i den senere tid. Det er sekretariatet, der kan meddele dette glædelige budskab. Hvorvidt medlemstilgangen skyldes den særdeles flotte årbog 1987 om "Kulsvierlandet", skal være usagt, men det er nærliggende at tro på dette. Bogen var i al fald en god forretning for medlemmerne, der formedelst et kontingent på 65 kr kunne modtage denne bog. En mindre god forretning var bogen umiddelbart for historisk samfund, der har måttet tære på tidligere års opsparing. På sidste års generalforsamling blev det da også vedtaget, at hæve kontingentet til 80 kr årligt. Selv om kontingentet hermed stadig må siges at være yderst rimeligt, har bestyrelsen naturligvis været sig det forhold fuldt bevidst, at en kontingentforhøjelse er forbundet med stor risiko for tab af medlemmer. Imidlertid må det bemærkes, at der i kontingentforhøjelsen også er indbygget, om man så må sige, nye initiativer og fordele for medlemmerne. Således vil man 3-4 gange årligt modtage FAHS, det medlemsblad De nu læser. De første 2 numre er som bekendt allerede udkommet, og det synes at være blevet vældig godt modtaget. Formålet med FAHS er kort og godt, dels at give medlemmerne en historisk information i form af mindre artikler, aktuelle emner, notitser om arrangementer og begivenheder, og fremfor alt gennem bladet at knytte en nærmere kontakt til vore medlemmer. FAHS er åbent for alle, der ønsker at bidrage med oplysninger om Frederiksborg Amts historie, og for dem, der blot ønsker at knytte en nærmere kommentar til et relevant emne.

Kenno Pedersen

fahs

FAHS er et medlemsblad for FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND og udkommer 4 gange årligt. Artikler til bladet sendes til FAHS, sekretariatet, Stjernegade 6, 3000 Helsingør.

FAHS * NUMMER 3 * SEPT. 1988 * 2.ÅRG.

REDAKTION:

Kenno Pedersen (ansvarsh.)

Poul Korse

Lars Bjørn Madsen

Eva Deichmann

Da amtets næststørste skov blev til

Af H.C. Jarløv.

På dette udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra 1771, henligger Tisvilde Hegn som et vidstrakt uopdyrket flyvesandsområde.

I årene 1724-38 var det lykkedes for klosterforvalteren fra Oldenburg Johan Ulrich Røhl at sætte en stopper for den store sandfygning, som havde hærget i dele af de nuværende Frederiksværk og Helsinge kommuner, og til minde om denne bedrift rejstes sandflugtsmonumentet Perminen på Stuebjerg i Tisvilde.

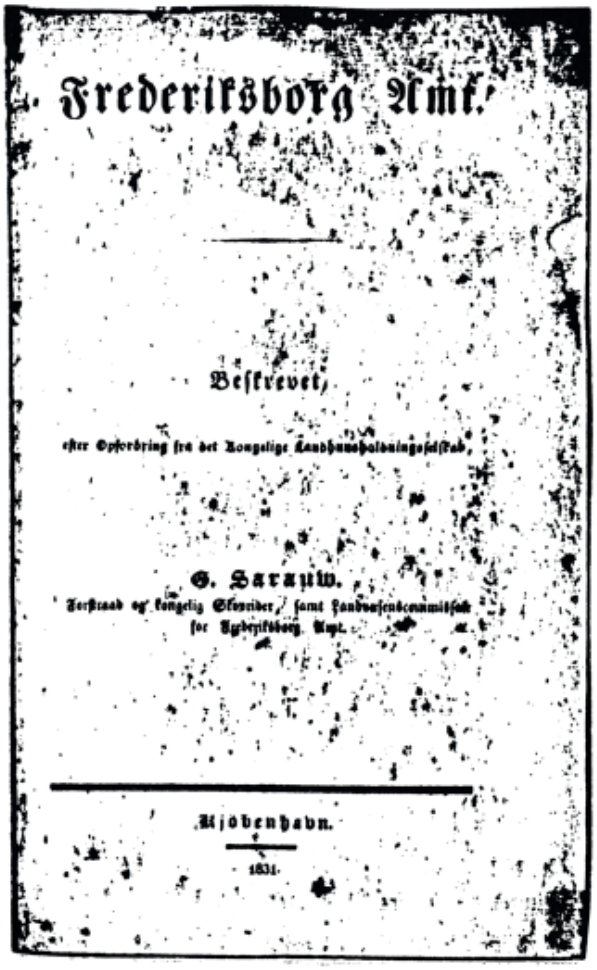
Som led i dæmpningsforanstaltningerne havde Røhl plantet en del træer, hvoraf nogle ege endnu står som randtræer i Tisvilde Hegns nordøstlige udkant og den dag i dag kaldes for Røhls ege.

Men om anlæggelse af skov i dette ords bogstaveligste forstand var der ikke tale dengang. Det var noget, der først kom senere.

I slutningen af 177o´erne påbegyndtes i Nordsjælland de såkaldte skovseparationer, d.v.s. en fraskillelse af de skove, som kronen forbeholdt sig, førend udskiftningen af fællesskabet af bønderjorderne kunne finde sted. Også flyvesandet udskiftedes og indfredes, og i slutningen af århundredet blev kronens gods indhegnet med et dige af græstørv og sten fra stranden.

År 1792 dekreterede den siddende regering (kronprinseregmentet), at al øde jord her i landet skulle plantes til med skov, og året efter førtes denne forordning ud i det praktiske liv på det dæmpede sandflugtsareal, samtidig med, at et embede som sand-

flugtsinspektør, hvortil der hørte en særlig stol i Tibirke Kirke, som er der endnu, --- blev nedlagt og erstattet med en skovridder. På lignende måde blev en sandfoged erstattet af en skovfoged.
Først såede man looo pd. skovfyrfrø på sandet. Betænker man, at hvert pund indeholdt mellem 8o.ooo og 9o. ooo frøkorn, kan man jo altid gøre sig en beregning over, hvor mange korn, der blev udsået. Sværere bliver det derimod at skønne over, hvor mange af disse, der er blevet til planter og senere til store træer. En ting er dog givet, og det er, at under så barske forhold må spildprocenten have været høj. Men uanset tabets størrelse blev denne udsåning det første spæde skridt til opelskning af det Tisvilde Hegn, som først, efter at adskillige generationer havde afløst hinanden, nåede at få den forholdsvis store udstrækning, som det har i vor tid. I 18o6 var 47o tdr. land plantet til med trævækst, og 2o år senere var arealet forøget til 887 tdr. land. År 1831 skrev skovridderen for det daværende Frederiksborg Skovdistrikt Georg Ernst Friedrich Sarauw, hvem Landhusholdningsselskabet havde overdraget at udarbejde en statitisk-topografisk beskrivelse af Frederiksborg Amt --- således: Tisvilde Indhegning er næsten kun ene Gjenstand for Skovdyrkning endnu. Andetsteds meddelte skovridderen, at der i indhegningen var over looo tdr. land ukultiveret areal, "hvoraf en del aldrig vil komme i skovbestand"

Frederiksborg Amt.

Beskrevet

efter Opfordring fra det Kongelige Landhusholdningsselskab

G. Sarauw.

Kjøbenhavn.

1831.

En del af Asserbo Plantage er overladt til militæret til øvelsesterræn, og det er et stykke hede i ordets bedste jyske forstand. Det er et betagende syn, når lyngen blomstrer i august.
Grænsen mellem Asserbo Plantage og Tisvilde Hegn er markeret i terrænet ved en lav jordvold, der begynder ude ved klitterne og går forbi skovløberstedet Stængehud ind i skoven, som af den afdøde forfatter Hans Hartvig Seedorff (1892-1986) med rette blev kaldt: Kongerigets ejendommeligste skov.

Sarauws betragtninger synes imidlertid at have været lidt for pessimistiske; thi i 185o´erne nåede man op 1.324 tdr. land under kultur, hvilket, som det hed i en statistisk beskrivelse af de danske statsskove, der blev udgivet i 187o, --- "dog endnu kun er lidt over halvdelen af distriktets totalareal, hvorfor kultiveringen bør fortsættes med kraft". Og det belv den oså; thi en senere statistik fra 1888 fortæller, at de første 2.ooo tdr. land nu er tilplantet, og halv snes år senere oplyses det, at der yderligere var blevet lagt nogle loo tdr. land til.
I 1884 erhvervede staten nogle overdrevslodder under Melby og Tollerup byer på tilsammen henved looo tdr. land. Det var et fattigt og magert område, som grænsede op til Tisvilde Hegn, og hvor der groede planter som lyng, gråris, pors og revling. Om vinteren stod det under vand, og det måtte derfor afvandes, førend man kunne tænke på skovdyrkning. Efter afvandingen gav man sig til at plante og så under ledelse af den kyndige og besindige skovridder Andreas Frederik Christian Bang, som tidligere havde virket ved de jyske hedeskove, og som derfor havde de bedst tænkelige forudsætninger for at kunne gøre et godt stykke arbejde på den jord, som siden skulle blive til Asserbo og Liseleje Plantager. I 1896 var Bang færdig med at tilplante arealet, og resultatet af hans arbejde skaffede ham megen ære. Mindet om skovridder Bang er foreviget i Bangs høj i Tisvilde Hegn.

LANDBOLIV

Nordsjælland gennem 200 år

Mangt og meget er i årenes løb blevet skrevet og berettet om landboliv. Her i 2oo-året for stavnsbåndsløsningen er emnet selvsagt blevet yderligere aktualiseret, og har blandt andet manifesteret sig i en række nye bøger og skrifter, arrangementer og udstillinger.
Egnsmuseerne i Frederiksborg Amt bidrager med såvel udstillinger som landbrugshistoriske artikler. Sidstnævnte er samlet i den kommende årbog, som forventes udsendt omkrind 1. oktober.
Med hensyn til egnsmuseernes udstillingsarrangementer så har der været et nært samarbejde hvad angår en emnemæssig opdeling mellem de enkelte

museer. Herved har landbolivet i Nordsjælland gennem de sidste 2oo år kunne belyses mere overskueligt, men alligevel dybtgående i et forsøg på at bibringe den intereserede en større og breddere forståelse for lokalsamfundet og dets forudsætninger.
Med andre ord man bør besøge alle 5 særudstillinger:

FRA BONDE TIL BORGER.
Hørsholm Egns Museum - 15.8 - 31.1o

UDE PÅ LANDET
Flynderupgård Museet i Espergærde.
12.8. - 3o.12 1988

BONDEN OG NATUREN
Færgegården i Jægerspris
23.6 - 11.9. 1988

GODS,GÅRD og HUS
"Birkely" i Kregme
24.6 - 3o.1o 1988

BØNDER OG ROMANTIK
"Sophienborg" i Hillerød
19.6 - 14.8 1988.

Ørnekløer

af Mogens Wellendorf

Havørnen (Haliaetus albicilla) var indtil midten af 18oo-tallet en udbredt ynglefugl i Danmark; men allerede i 188o´erne var det slut med denne store fugls ynglen herhjemme, bortset fra et par spredte forsøg i 195o´erne. Havørnen var fredløs indtil 1922, da den fredede i forårstiden og først i 1928 frededes den totalt. Grunden til, at den tidligere så almindelige rovfugl gennem 18oo-tallet gik hurtigt ned i antal, skal nok søges i den ændring af landskabet, som fandt sted efter landboreformerne. Det var især de åbne, udbredte skove med spredte større træer, der var tilholdssted for ørnene, og da skovene efter 18oo blev drevet mere intenst og derved blev til tætte, lukkede skove, og da mange vandhuller i det åbne land forsvandt ved dræning og markregulering, havde havørnen dårlige muligheder for at overleve.
At havørnen var almindeligere i 17oo-tallet kan man bl.a. se i Hirschholms amtsstueregnskab, hvortil skovridder J.G.Erhardt hvert år fremlagde de i årets løb skudte rov-ogskadefugles fødder, på hvilke der var udlovet dusør. Det var på de tider, at hele fiskedamssystemet i Hirschholm amt var i funktion, så alt, hvad der kunne skade denne for hoffet såre nyttige virksomhed, blev stoppet, hvad enten det drejede sig om fugle eller "krybfiskere".
Skovridderen skrev hvert år: Aller-

underdanigste Reigning på hvormange Ørne, Høye og Heyre af mig underskrevne er ødelagt og skudt udi Hirschholm ambt og derfor allernaadigst tillagt Skydepenge for hvert er Par Fødder eller Kløer som følger". Han fik 2 mark pr. par ørnekløer, 1 mark for høgekløer og 8 skilling pr. par hejrefødder. Han skrev regningen Eskemose, der da var skovridderbolig og amtmanden kvitterede for modtagelsen: "Vorangeführte Klaure seynd mir richtig geliefert und ist des Schiesgeld nach allergnädigste befehl angeführt. V.C.v Plessen.

	Par ørnekløer	Par høgekløer	Par hejrefødder
1743	3	49	1o
1744	1o	77	9
1745	13	87	15
1746	15	7o	28
1747	23	78	56

Det kan af tallene se ud som om man har forstærket jagten gennem årene - men det er klart, at for en stor fugl som havørnen, der kun får få unger om året, er udryddelsen langsomt forberedt allerede inden landbo-og skovreformerne.

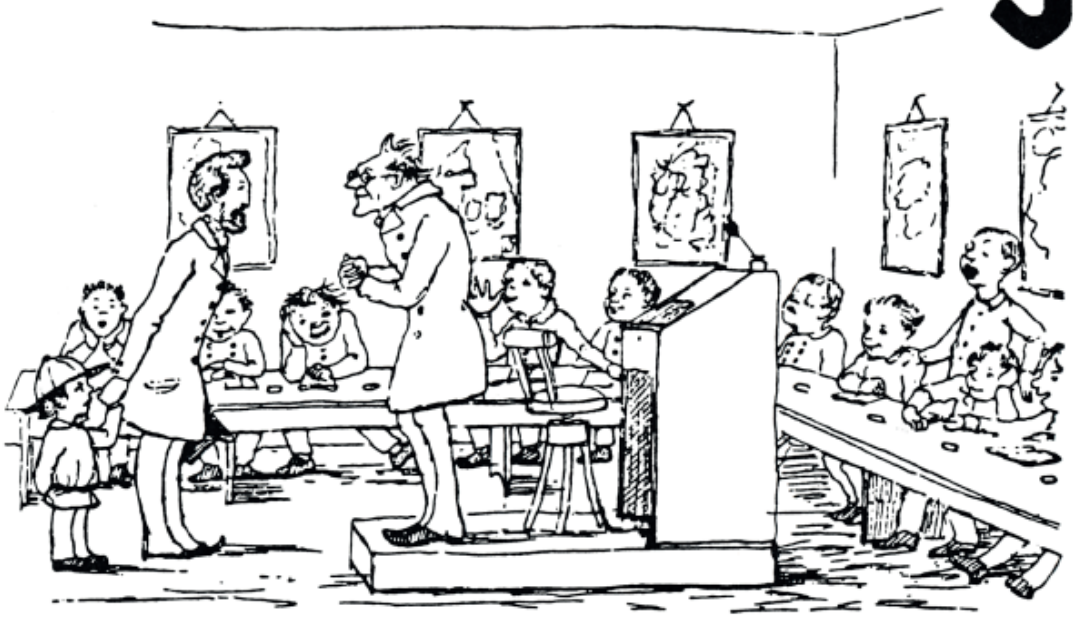
BØGER

Svend Wandall : To Kunstnerskæbner, 122 sider, rigt illustreret. Forlaget Brage.

I tiden omkring århundredskiftet og i en årrække derefter var Fredensborg en decideret kunstnerby. Skuespillere, forfattere, malere, tegnere o.s.v. havde til huse der, og det kastede en vis romantisk aura over byen.
En af de tilbageblevne, forfatteren Svend Wandall, nu 83 år, har nu draget to af Fredensborgs kunstnere fra dengang frem i lyset, idet han i sin nyudkomne bog "To Kunstnerskæbner" beretter om sine forældre.
Faderen var digteren Frederik Wandall, og moderen var komponistinden Tekla Griebel Wandall, og de var begge bemærkelsesværdige kunstnere. Det må have kostet forfatteren stor smerte at give en så nådeløs oprigtig beretning om deres til tider ret barske skæbne.
Nu er der kommet en meget smuk og læseværdig bog ud af det, med til tider poetisk og til tider rystende læsning isprængt glimt af forfatterens sans for humor.
Især de lidt ældre læsere vil fryde sig over det udmærkede tidsbillede, som bogen og dens billedmateriale giver. Så man kan trygt anbefale "To Kunstnerskæbner" som en god og underholdende bog.

FOLMER HAURUM

Den skjulte kamp om stillinger

Lærerstillingen i Stavnsholt i 1871

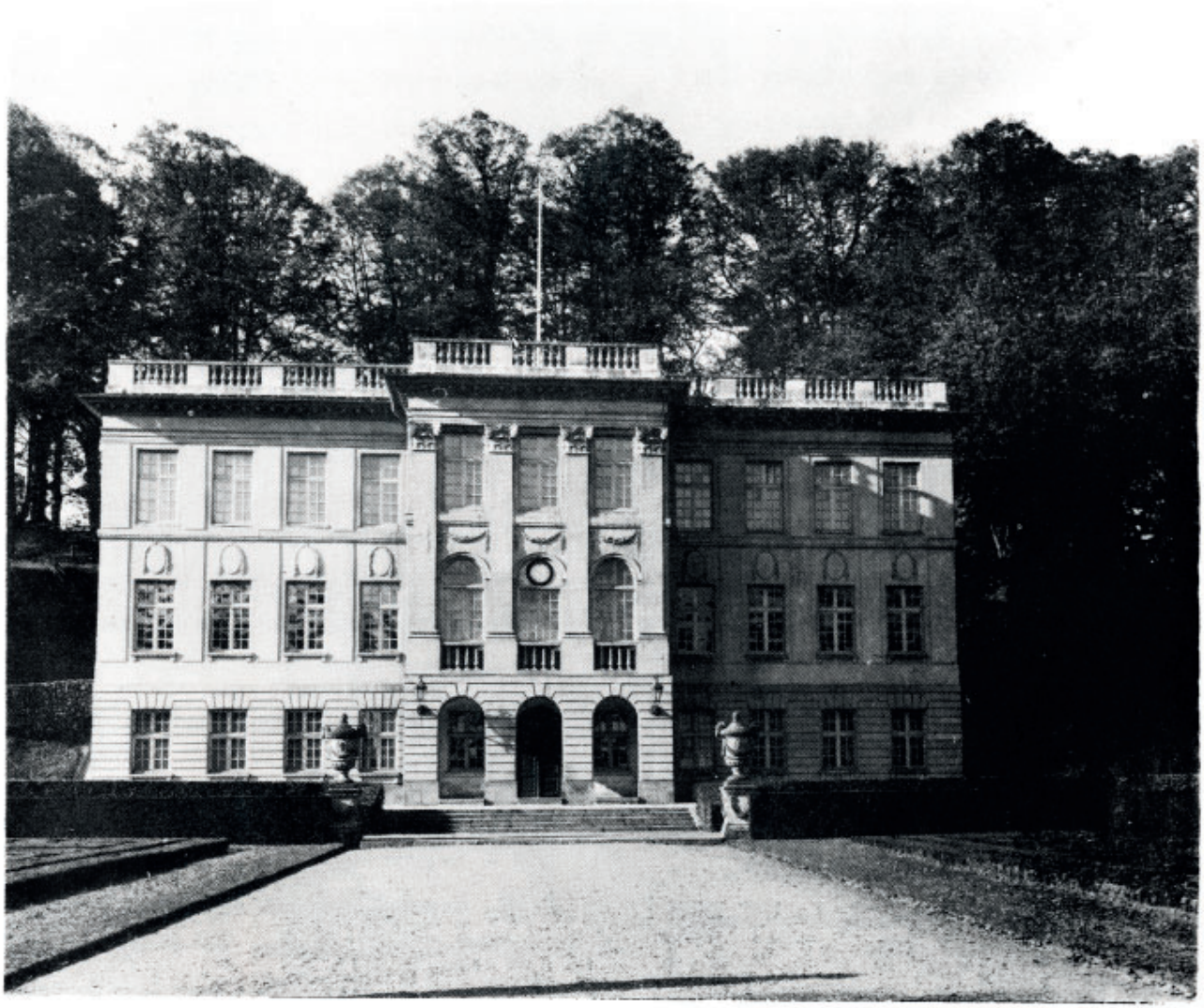
af Henrik Zip Sane

PÅ STADSARKIVET - FARUM LOKALHISTORISKE ARKIV har vi i de sidste måneder bl.a. arbejdet med at få bragt ordning i de ældre dele af kommunens arkiv. Følgende er en lille smagsprøve på en beretning som kan trækkes ud af materialet fra Farums Sogns Skolekommissions arkiv og fra Farum Sogneråds arkiv.

Lads os prøve at skrue tiden tilbage til 1871. I Farum Sognekommune fandtes tre skoler. Der var den gamle rytterskole kaldet Farum Skole. Her var læreren Johan Theodor Leth. Han var nu 58 år gammel og havde beklædt embedet i mere end 3o år. Han var startet sin løbebane som hjælpelærer hos sin far Peder Leth på samme skole. Ligesom faderen i sine sidste år havde ord for at være sær, så var situationen nu den samme for sønnen i 1871. Specielt hans nærrighed var berygtet. Trods hans ikke særligt fremskredne

alder fik lærer Leth nu ansat den 21-årige seminarist Carl Axel Bernhard Steincke som hjælpelærer, idet han selv var for svækket til at gennemfører undervisningen.
I den anden større landsby indenfor Sognekommunen lå Stavnsholt Skole. Her var det den 69-årige Vilhelm Jørgensen som var lærer. Det havde han været på stedet i henved 47 år, dvs i praksis fra denne skoles start i 1824. Som hjælpelærer her fungerede sønnen den 31-årige seminarist Lauritz Nikolaj Jørgensen.
I 1857 var der så startet den tredie skole i Sognekommunen. Det var Farums Private Skole hvor nu fungerede en cand.phil. Treschow som valgt lærer. Det der nu var lagt op til, og sådan må det vel være oplevet af befolkningen, var at lærerdynastiet på Farum Skole afløstes af et "Steincke-dynasti", mens "Jørgensen-dynastiet" kunne videreføres på Stavnsholt Skole.
Men sådan skulle det ikke gå.
I 1871 ønskede lærer Jørgensen i Stavnsholt at trække sig tilbage, og en rimelig antagelse var det vel at lade hans søn føre det videre. Det var almindelig skik og brug, og det var desuden sådan at hjælpelærerlønnen var blevet afholdt af læreren selv. Så Jørgensen havde kunnet lære Jørgensen op i jobbet.
I Farum Sogneråds forhandlingsprotekol kan så for mødet 24.august 1871 læses følgende: Ifølge Brev fra Skoledirektionen skulle der indstilles tre lærer til Stavnsholt Skole. Raadet indstillede følgende: Nr. 1 Rasmus Olsen, Bregnerød. Nr.2 K.H.T.Pedersen, Gjedser Skole. Nr.3 D.A'hansen, Gram pr. Skanderborg."
Det blev rasmus Olsen der fik embedet. Hvorfor mon man ikke indstillede den unge Lauritz Nikolaj Jørgensen ? Man kan desværre kun gisne, men noget tyder på at man fra Sognerådets side har villet bryde dynastierne. Den unge Jørgensen søgte i alle tilfælde embedet. Det ved vi fordi ialt 45 ansøgninger er bevaret i Farum Sogns Skolekomissions arkiv. Hvad der gør dette ekstra interessant er at Rasmus Olsens også er blandt dem, om end kun delvis bevaret, mens de to øvrige indstillede kandidater til stillingen som Sognerådet pegede på ikke har deres ansøgninger bevaret.
Frederiksborg Amtsskoledirektions arkiv og Frederiksborg Amts Vestre Provstis arkiv er desværre tavse omkring hele denne historie. Så årsagssammenhængen forbliver bygget på gisninger. Det fremgår af Sognerådets forhandlingsprotekoller at gamle lærer Jørgensen ligesom iøvrigt lærer Leth var af den slags som forstod at trække penge til embederne. Det synes at være fast at lærerne søgte om lidt ekstra tilskud ved både Sogneråd og ved staten. Det kan være medvirkende til at Sognerådet ønskede at se dynastiernes arvefølge brudt. Pastor Mau som var formand for Skolekomissionen forekommer på den anden side ikke at have haft stort at se til m.h.t. skole-og undervisningsforholdene i Farum.

Han var til gengæld dybt involveret i løsningen af klagesager i Værløse Sogn, som han også dækkede.
Alt tyder derfor på at årsagerne til valget af den ukendte Rasmus Olsen frem for hjælpelærer Jørgensen, skal søges i Sognerådet selv. Jeg tror at et par breve fra 186o´erne og 187o´erne kan hjælpe os. Mens beboerne i Sognekommunens tredie landsby Bregnerød i 185o´erne havde nøjedes med at anmode om at få en bedre skolesti anlagt over til Stavnsholt Skole, så havde Bregnerøds borgere ved skrivelser til Sognerådet i 186o´erne og så sent som 19. maj 1871 krævet at få sin egen skole. I den sidstnævnte skrivelse gav man dog også mulighed for at man benyttede situationen hvor gamle lærer Jørgensen trak sig tilbage, sådan at man forlangte af den nye lærer at han mindst tre dage om ugen kom til Bregnerød og holdt undervisning dér.
Dette afvistes fuldstændig af Sognerådet. Nærliggende var det så at ansætte en ansøger fra Bregnerød som lærer i Stavnsholt. Måske for at få Bregnerødderne til at tie. Vi ved det ikke.
Først den 16. december 1875 vedtog Sognerådet at leje to værelser på Bregnerød Kro for at holde forskole der for børn som så senere skulle overføres til Stavnsholt Skole. Og dette kunne endda ikke vedtages enstemmigt. Et af medlemmerne i Sognerådet fra Stavnsholt stemte nemlig imod. To uger senere besluttede det samme flertal at flytte Stavnsholt Skole fra selve Stavnsholt og over på Farumgårds overdrev, altså betydeligt nærmere for Bregnerødderne.
Men så langt kunne man altså ikke strække sig i 1871. Noget tyder på at man politisk lavede et blufnummer overfor Bregnerødderne. Den fulde sandhed omkring dette vil vi desværre nok aldrig få.
Personspillet slutter iøvrigt ikke med forbigåelsen af den unge hjælpelærer Jørgensen. Hjælpelærer Steincke fra Farum Skole søgte ikke denne stilling i 1871. Han var jo dog også kun 21 år gammel. Til gengæld tiltrådte han i 1873 stillingen som lærer på Farum Private Skole. og en ung hjælpelærer Hansen trådte i hans sted på Farum Skole. Så tog Johan Theodor Leth sin afsked i sommeren 1874. Man ansatte nu den 28-årige Andreas Frederik Horst, men det blev til at begynde med lærer Steincke som overtog Leths erhverv som kirkeværge. Steincke havde da allerede fra 1873 passet orgelspillet i Farum Kirka, da det var med i stillingen som lærer ved Farum Private Skole, eller som den nu hed, Farum Højere Bondeskole. Og det blev Steincke som i 1876 i oktober endelig overtog embedet som lærer i Stavnsholt Skole. Da havde Rasmus Olsen nemlig søgt det mere givtige embede i Højelse syd for København. Da var Stavnsholt Skole så ikke mere den som kendtes i 1871, men derimod en bygning ved Bregnerødvejen, som kunne tages i anvendelse i 1878.

Marienlyst, som det ser ud idag er næsten 230 år gammelt, men i bygningens midtparti indgår dets forgænger, lysthuset i Lundehave, som blev opført for nøjagtig 400 år siden.
Marienlyst er her fotograferet i 1940 medens der endnu var opsat et ur til forbipasserendes velbehagelige fornøjelse. Uret blev taget ned kort efter og de tre rundbuede vinduer i midtpartiet fik deres nuværende udseende.

GENERALFORSAMLING - EFTERÅRSTUR

Historisk Samfunds efterårstur går til Marienlyst Slot, Helsingør, lørdag den 8. oktober. Vi mødes foran slottet klokken 14.
Museumsformidler Poul Korse indleder med at præsentere det jubilerende slot - 4oo år - fortælle om dets historie og eventuelt hvis vejrforholdene tillader det vise omgivelserne. Derefter er der ordinær generalforsamling i Kongens Værelse på anden salen klokken 15.45
Der er mulighed for at bese slottet allerede fra klokken 13. Slottet rummer foruden de meget fornemme Louis Seize interiører Helsingør Kommunes Museers malerisamsamling samt helsingørske guldsmedes sølv-

arbejder.
Følgende busruter med afgang fra Helsingør station kan benyttes:

Bus nr. 801 afg.1318 & 1350
Bus nr. 802 afg.1333
Bus nr. 340 afg.1327

Endvidere kan man benytte Hornbækbanen til Marienlyst Trinbrædt med afgang fra Helsingør Station klokken 1356.

Private køretøjer har mulighed for at kunne parkere på Slotsvej og på Lappen samt på Helsingør Biblioteks parkeringsplads, hvorfra der er ca. 5 minutters gang til slottet ad Marienlyst Alle.
Øl og vand kan købes på slottet.

P.s.v.
Hans Christian Jarløv

BØGER

FORSIDEBILLEDET: Parti fra Farum Præstegaard, tegnet af Hakon Spliid i 1932. Efter Zangenberg: Gamle Præstegaarde.

Knud B. Christoffersen: Købstaden Frederikssunds historie 1801-1970. Bd. 1: 1801-1900. Frederikssund, Forlaget Thorsgaard, 1986. 422 sider, illu. register, noter og henvisninger.

Det er en beundringsværdig opgave adjunkt Knud B. Christoffersen, Frederikssund Gymnasium, har påtaget sig med at skrive købstaden Frederikssunds historie fra 1801 - 1970. Samtidig kan det konstatreres, at dette 1. bind, som dækker perioden fra 1801-1900, er et overordentlig grundigt arbejde og det lover godt for 2. bind, som forhåbentlig kan udkomme inden længe. Samtidig er Frederikssunds historie også Slangerup bys historie (eller omvendt) og som indledende kapitler er da også beskrevet de 2 bysamfunds tilstand i året 1801 i høj grad baseret på studiet af brandtaksationsprotokoller og folketællinger.
Frederiksborg Amts historiske Samfund udgav i 1931 og 1937 Arne Sundbos værk "Frederikssunds og Slangerups Historie", der dækker perioden fra de ældste tider til 1870. Sundbos grundige værk er på ingen måde overflødiggjort af Christoffersens, men har fået sit helt nødvendige og værdifulde supplement krydret med et omfattende billedmateriale. Knud Christoffersen er fortrinlig til at skildre hverdagslivet helt ned i mindste detaljer - handelslivet, erhvervslivet industrien og foreningslivet - såvel på gader og torve, som i hus og hjem, hos rige som i de mere jævne kredse. Spændende er også skildringen af de politiske brydninger omkring århundredskiftet. Omfattende kildehenvisninger og personregister.

Erik Buch Vestergaard

LBM-Reklame